

УДК 001.891:63:061.62(477.53)

ЧЕКРІЗОВ
Олександр Іванович,
Полтавський інститут
агропромислового виробництва
ім. М. І. Вавилова УААН
(м. Полтава)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ АПВ ІМ. М. І. ВАВИЛОВА ТА СУЧАСНІ НАПРЯМИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Полтавський інститут АПВ ім. М. І. Вавилова – найстаріша в Україні науково-дослідна установа сільськогосподарського спрямування. Бере свій початок із Полтавського Дослідного поля, яке було засноване в листопаді 1884 року.

Надзвичайно багата історія науково-дослідної установи.

Починалося все в далекому 1865 році з організації Полтавського сільськогосподарського товариства. Воно поставило своїм завданням знайти таку систему ведення сільського господарства, яка забезпечила б високу прибутковість у пореформений період, за нових економічних умов, при розвитку переробної промисловості та зростаючому попиті на сільськогосподарську продукцію.

Ще з перших років існування Полтавського сільськогосподарського товариства в його стінах виникає ідея про створення при ньому на громадських засадах і при державній підтримці наукового закладу (поля, ферми). Його секретар Федір Іванович Гейдук у вересні 1866 року розкриває Товариству програмні завдання, вирішення яких покладалося на дослідний заклад: «Одна из самых главных задач нашего общества несомненно состоит в том, чтобы

всем лицам, занимающимся или интересующимся практическим земледелием, показать на деле, каким из растений, хлебных, кормовых и промышленных, более или менее известных, можно заниматься с надеждой на успех и пользу при здешних климатических условиях и свойствах почвы. Этой цели можно достигнуть лишь действительными практическими испытаниями, засеванием разных растений в небольших размерах или, другим словом, учреждением полей или небольшого хозяйства для сельскохозяйственных опытов в том виде, как подобного вида существуют при некоторых замечательных обществах и учебных заведениях Европы. Подобные опыты должны своевременно показать способы рационального приготовления почвы, засеваания разных растений и требуемую им обработку, здесь должны быть решены возможности и выгода разного рода удобрением и его употреблением.

Это заведение может своевременно также служить и рассадником надежных семян для земледельцев от тех растений, которые окажутся полезными и выгодными для здешней стороны и при этом заведений будет находиться также место для предпринятия публичных, наглядных, испытаний разных плугов, культиваторов, сеялок, экстирнаторов и т.п...».

Из приведенного вище видно, що пропозиція Гейдука – людини освіченої, глибоко обізнаної із справами Полтавського села – була не тільки достатньо вичерпною для тих часів, а й повноцінно аргументованою.

Із клопотанням про дозвіл на відкриття такої установи та її державну підтримку керівники товариства президент князь Л. В. Кочубей та секретар Ф. І. Гейдук звернулися до уряду Олександра II. Але ця пропозиція була відхилена.

Незважаючи на те, що керівництво товариства змінюється, ідея про створення при ньому дослідної установи продовжує існувати, завойовуючи все більше і більше прихильників. Підтримується ця ініціатива і Полтавським губернським земством. Воно бере на себе зобов'язання покрити значну частину витрат на організацію і щорічне утримання дослідного поля. Губернські земські збори на початку 1884 року затверджують «Статут дослідного поля».

На підставі цього «Статуту» 28 жовтня (10 листопада) 1884 року Полтавське сільськогосподарське товариство обрало першу раду Дослідного поля, поклавши цим самим початок його існування. За рекомендацією професорів І. О. Стебута, А. Є. Зайкевича загальні збори товариства 12 квітня 1885 року вибрали на посаду директора Полтавського дослідного поля Бориса Петровича Черепакіна, який закінчив Петровську сільськогосподарську академію, деякий час працював на кафедрі в А. Є. Зайкевича і в певній мірі був обізнаний із дослідницькою роботою. Ведення дослідів було розпочате влітку 1885 року.

На перші вісім років (1885–1893) передбачалося вивчити :

- вплив на врожайність озимих і ярих хлібів чотирьох видів пару: чорного неудобреного, зеленого (травневого) неудобреного і удобреного, а також пару, зайнятого кормовими культурами; вплив різних глибин оранки на врожайність озимих і ярих колосових культур на цих же парах;
- вплив на люцерну удобрення, попередника, способів сівби, її впливу на озимі та ярі культури;
- вивчення продуктивності багаторічних і однорічних кормових трав;
- визначення ефективності глибини основного обробітку ґрунту під кукурудзу, картоплю, різних способів догляду за посівами (розпушування міжрядь, обгортання), порівняння сортів, вивчення впливу на врожайність картоплі глибини і густоти насадження;
- ефективність беззмінного посіву жита.

Передбачену програму досліджень можна було виконати, застосовуючи лише польовий метод.

На час заснування Полтавського дослідного поля в Західній Європі дослідна справа була далеко попереду. Панівним методом досліджень у землеробстві, рослинництві був вегетаційно-лабораторний (піщані, водні культури). Винятком, по суті, була лише Ротамстедська станція, де, крім вегетаційно-лабораторних досліджень, виконувались і польові експерименти.

Переважаюча більшість учених тих часів вважала польовий метод дослідження грубим, малодостовірним.

Тому на долю перших науковців Полтавського дослідного поля випало дуже складне завдання довести, що польовий дослід не менш цінний і достовірний, ніж лабораторно-вегетаційні дослідження, та відпрацювати основні елементи методики введення польового дослідження. Основним ідеологом цієї дуже складної і відповідальної роботи був директор дослідного поля Борис Петрович Черепакін, який зазначав, що в польовому досліді «головне завдання – в нагромадженні фактичного матеріалу, точно спостереженого і точно записаного». Не випадково, першому науковому звіті Полтавського дослідного поля, підготовленому Б. П. Черепакіним, передував епіграф: «Слова й ілюзії проходять, факти ж залишаються».

Не менш складним і відповідальним завданням, яке доводилося розв'язувати Полтавському дослідному полю, була розробка організаційних основ заснування і діяльності сільськогосподарських науково-дослідних установ. Тому і за цю справу слід завдячувати працівникам дослідного поля.

У 1901 році Полтавські губернські збори постановили перетворити Полтавське дослідне поле в дослідну станцію 2-го розряду і подали клопотання до Міністерства землеробства. Після багаторічних потуг, здолавши труднощі, особливо фінансові, у 1909 році під час святкування 25-річного ювілею Дослідного поля було вирішено питання про перетворення його в дослідну станцію з організацією в ній ряду нових наукових відділів, розширення робіт з рільництва. У 1910 році організовано відділ захисту рослин і агрохімічна лабораторія, у 1912 році – відділ тваринництва, у 1913 році – відділ метеорології, у 1914 – відділ боротьби з бур'янами, у 1924 році – відділ пристосування і популяризації, або за сучасним маркетингом, трансферу інновацій та інформаційного забезпечення.

Про високий авторитет дослідного поля, а з 1910 року – станції, свідчить і те, що практичне стажування тут прагнуть пройти кращі студенти Московського сільськогосподарського інституту.

Тут розпочинали свою наукову діяльність молоді люди, які потім стали видатними, знаними вченими не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами:

М. І. Вавилов (академік, перший президент ВАСГНІЛ), О. Н. Соколовський (згодом академік, відомий учений-агрохімік), Л. П. Бреславець (відомий цитолог), І. В. Якушкін (академік), Є. Н. Сахарова.

Про те, який слід у житті цих людей залишило Полтавське дослідне поле, я хочу запропонувати Вашій увазі привітання, надіслане з нагоди сорокаріччя станції (1924 р.) М. І. Вавиловим.

«15 лет тому назад я имел счастье получить согласие С. Ф. Третьякова на зачисление меня практикантом Полтавского Опытного Поля.

Как сейчас, помню Старый хутор, заросли терновника. Старую лабораторию с Федором Ивановичем Ждановым, милых Сергея Федоровича Третьякова и Надежду Михайловну. Помню опытнополевский энтузиазм, бодрость, которой веяло с опытного поля. Вспоминаю дорогого и незабвенного Николая Васильевича Курдюмова, частые экскурсии, беседы. Живо помню общественный уклон Опытного Поля, заседание Полтавского общества сельского хозяйства.

Полтавское Поле было окружено ореолом подвига, славы безупречной крупнейшей исследовательской работы.

Лично для меня Опытное Поле, весь его коллектив, дал импульс для всей дальнейшей работы, дал веру в агрономическую работу.

Самые лучшие воспоминания связаны с Полтавским Полем.

Прошу принять в день юбилея 40-летнего подвига дань признательности, глубокого уважения и симпатии от одного из многих учеников, прошедших Школу Полтавской станции.

Пусть солнце Украины светит над Полтавским Опытным Полем, ныне Станции, как оно светило 40 лет. Пусть длинная вереница деятелей, подобных Черепяхину, Дьякову, Соколовскому, Третьякову, Курдюмову, Сазанову, високо держит знамя агрономической науки.

Впереди еще много нерешенных проблем. Пусть по-прежнему Полтава будет маяком опытного поля в нашем Союзе». Ці слова одного з найавторитетніших, зі світовим ім'ям ученого країни окрилюють, вселяють у

серця сьогоднішніх науковців почуття гордості і глибокої поваги до наших попередників, спадкоємцями яких ми є.

У жовтні 1930 року на базі дослідної станції була організована Українська науково-дослідна станція кормових рослин. Через рік постановою Президії ВАСГНІЛ і колегії Наркомзема УРСР – перетворена на Український науково-дослідний інститут кормів.

Постановою Ради Народних комісарів СРСР від 1 лютого 1935 року Український НДІ кормів реформується в сектор кормовиробництва Українського НДІ тваринництва (м. Харків).

Через чотири неповні роки приймається нова постанова РНК СРСР (28 жовтня 1938 року), згідно з якою сектор передається Всесоюзному науково-дослідному інституту кормів ім. В. Р. Вільямса на правах його Українського філіалу. У цьому статусі він існував 18 років – до 1956. Це один із визначних етапів історичного розвитку нашої установи. Протягом цих 18 років малоавторитетний сектор кормовиробництва перетворюється в головну науково-дослідну установу з кормовиробництва в Україні. У його колективі працюють відомі, авторитетні вчені: І. І. Власюк, І. Д. Рогоза, В. М. Рабинович, Я. Л. Яценко, В. Ф. Мусієнко, М. В. Максименко, Ф. Ю. Майфет, Г. Н. Колобова, В. О. Черкасова та інші. Саме ці вчені були основною інтелектуальною силою колективу, коли у відповідності з постановою лютневого (1956 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про заходи по покращенню роботи науково-дослідних закладів» у липні цього ж року на базі Українського філіалу Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів ім. В. Р. Вільямса, його експериментальній базі в с. Горбанівка та радгоспу ім. Червоної Армії Полтавського району була створена Полтавська державна обласна сільськогосподарська дослідна станція.

Із вузькоспеціалізованого наукового закладу з кормовиробництва станція стає комплексною, багатопрофільною установою. У структурі станції створюються нові наукові підрозділи з усіх галузей сільськогосподарського виробництва області.

До складу станції приєднується Нижньо-Млинський луківничий опорний пункт, розташований у заплаві р. Ворскла. Крім того, станція на договірних засадах проводить науково-дослідну роботу безпосередньо на виробництві: у колгоспі ім. Мічуріна Глобинського району з обробітку ґрунту, з кормовиробництва в колгоспі «Червона Зірка» Хорольського району. В 1960 році після рішення ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР про поліпшення насінництва станції передаються елітно-насінницькі господарства: радгосп «9 Січня» Хорольського району, а в 1964 році – «Вирішальний» Сенчанського району.

Безпосередньо Полтавський інститут АПВ ім. М. І. Вавилова утворено на базі Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції у відповідності до Постанови президії УААН від 8 листопада 2004 року та наказу по УААН за № 101 від 22 листопада 2004 року.

Нині інститут став провідною багатогалузевою аграрною науковою установою на Полтавщині. Ученими установи напрацьовано достатньо наукових розробок, які забезпечують підвищення показників економічної ефективності господарювання, зробивши продукцію конкурентоспроможною.

Розроблені і оцінені короткоротаційні сівозміни для фермерських господарств, що забезпечують підтримання родючості ґрунту та фітосанітарного стану посівів на належному рівні, економію енергетичних ресурсів. Забезпечують одержання з одного гектара сівозмінної площі 25-35 ц продовольчого і 40–50 ц фуражного зерна, 100–140 ц коренеплодів цукрових буряків, до 80 ц кормопротеїнових одиниць.

Результати останніх років досліджень з обробітку ґрунту засвідчують, що основним напрямом його удосконалення є мінімалізація, за якої забезпечується висока продуктивність агроценозів, суттєво скорочуються витрати матеріально-технічних і трудових ресурсів, підвищується протиерозійна та протидефляційна стійкість ґрунтового покриву.

Відпрацьовані ресурсозберігаючі технології основного та передпосівного обробітку ґрунту в поєднанні з економічно вигідними та екологічно

безпечними нормами добрив у сівозмінах лівобережного Лісостепу України, що дозволяє підвищити продуктивність ріллі на 15-20% і забезпечує економію пального до 4–6 кг/га; технологія вирощування сої, яка забезпечує урожайність у межах 20–22 ц/га; ресурсозберігаюча технологія вирощування гречки, яка забезпечує одержання 20–25 ц/га екологічно чистого врожаю зерна; технологія вирощування соняшника, що забезпечує 18–20 ц/га зерна; ресурсозберігаюча технологія вирощування сочевиці, яка дозволяє одержувати 15–20 ц/га зерна; технологія вирощування ярого ячменю, що забезпечує 40–42 ц/га зерна; технологія вирощування кукурудзи на силос у сумісних посівах із різними сортами сої гарантує підвищення вмісту протеїну в силосі, покращує якість корму; технологія створення ранньовесняних високобілкових травосумішок на основі озимих та ярих кормових культур передбачає одержання весною перших кормів у вигляді сумішок озимих жита, пшениці з озимою викою; технологія створення ланки зеленого конвеєру з суданською травою забезпечує урожайність основних посівів суданської трави з покривними культурами в межах 300–350 ц/га, проміжних – 200–250 ц/га і дозволяє мати зелену масу з кінця червня до середини жовтня.

У результаті розробки та впровадження енергозберігаючої технології виробництва молока в 1995 році Міністерство сільського господарства України надало молочному комплексу дослідного господарства «Степове» статус племінного заводу та затвердило новий тип української чорно-рябої молочної породи з генетичним потенціалом 7000 кг молока на рік від кожної корови. Наше стадо і тип корів не поступаються кращим племзаводам України завдяки оригінальній схемі селекційно-племінної роботи на комплексі.

Відомо, що до найбільш ефективних розробок належать нові сорти. У Полтавському інституті АПВ ім. М. І. Вавилова селекційна робота з кормовими культурами триває понад 80 років. За цей період створено більше 60 сортів і гібридів кормових культур. Протягом останніх трьох років на державне сортовипробування передано сорт озимої пшениці Косоч, два гібриди кукурудзи – Санжарський 289 МВ і Оржиця 237 МВ, які створено спільно з

провідними селекціонерами Інституту зернового господарства УААН. За даними сортовипробування, занесено на 2008 рік до Державного реєстру сортів рослин України сорт озимої пшениці Косоч та гібрид кукурудзи Санжарський 289 МВ. Визнано перспективним на 2008 рік гібрид кукурудзи Оржиця 237 МВ. Науковцями відділу селекції, первинного та елітного насінництва підготовлено до передачі в 2009 році на Державне сортовипробування два сорти ярої вики – Лтава і Наталка. На 2009 рік до Державного реєстру сортів рослин України занесено 21 сорт кормових культур селекції нашої установи. Це сорти люцерни – Зайкевича, Полтавчанка, Віра, Лідія; стоколосу безостого – Полтавський 30, Полтавський 52, Полтавський 5; озимої вики – Полтавська 25, Полтавська 77, Степна, Ювілейна, Лебедина пісня; ярої вики – Гібридна 97, Гібридна 85, кормового буряка – Переможець, Полтавський білий, Полтавський напівцукровий, Полтавський 71; кормових гарбузів – Гібрид 72; конюшини лучної – Полтавська 75; райграсу високого – Полтавський 521.

Серед них є сорти, унікальні по довготривалості перебування у використанні: сорт люцерни Полтавська Зайкевича перебуває в районуванні з 1931 року, сорт кормового буряка Переможець – у районуванні з 1947 року, Полтавський білий – з 1959 року. Це свідчить про їх стабільні господарсько-цінні показники, а також високу конкурентоздатність на ринку, порівняно з сучасними сортами.

Два сорти озимої вики – Полтавська 77, Степна – і сорт люцерни Полтавчанка визнані національними стандартами України. Також науковцями лабораторії селекції вперше в країні створено промислову пасіку з диких бджіл-руді осмії.

Уже 125 років у Полтавському інституті АПВ ім. М. І. Вавилова ведеться унікальний дослід із беззмінного вирощування озимого жита. Метою дослідження є визначення впливу тривалої дії антропогенних факторів на природну родючість ґрунту, його агрохімічні та агрофізичні властивості, здатність озимого жита до монокультури. Дослід не втратив своєї актуальності і в наш час. Його стан розглядається з агрохімічної, екологічної та економічної точок зору.

Не менше наукове значення має і ділянка цілини, яка в природному непорушеному стані зберігається з 1893 року. Протягом 116 років вивчається дія природних факторів на родючість ґрунту, продуктивність та склад травостою.

Наукова бібліотека Полтавського інституту АПВ ім. М. І. Вавилова – найстаріша аграрна бібліотека України. Вона бере свій початок з особистих книг перших директорів і співробітників Полтавського дослідного поля.

Фонд бібліотеки складає понад 71 тисячу екземплярів книг та журналів, серед яких понад 15 тисяч раритетних. Найбільш цінними серед цього зібрання є: журнал товариства сільського господарства «Хуторянин» (1897–1917 рр.), «Земледельческая газета» (1887–1917 рр.), журнал «Сельское хозяйство и лесоводство» (1882–1918 рр.), прижиттєві видання класиків сільськогосподарської науки К. А. Тімірязєва, О. О. Ізмаїльського, О. В. Совєтова, П. А. Костичева. Ці унікальні видання працівникам бібліотеки вдалося зберегти і в революцію, і в роки воєн.

З метою поліпшення наукового забезпечення агропромислового виробництва, більш дієвого впливу аграрної науки на розвиток сільського господарства області з 9 січня 1998 року № 6/5 на інститут покладені обов'язки головної установи Центру з наукового забезпечення АПВ Полтавської області.

До Центру залучено 8 науково-дослідних установ різного підпорядкування, що розташовані на території області. Крім трьох дослідних господарств, до Центру входять 5 базових господарств, у тому числі два фермерських.

З метою пропаганди досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду в усіх дослідних господарствах інституту, а також базових господарствах центру функціонують демонстраційні полігони, мета яких не тільки рекламно-демонстраційна, а й пізнавальна.

Одним із напрямів наукового забезпечення виробництва є робота Полтавського інституту АПВ з надання науково-практичної допомоги адміністративним сільськогосподарським органам області та районів,

безпосередньо господарствам у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва.

Крім наукової діяльності, в інституту широка виробнича програма, яку виконують дослідне господарство «Степове» Полтавського району, «9 січня» Хорольського району, ім. Декабристів Миргородського району.

Питання вдосконалення основних землеробських заходів – сівозмін, обробітку ґрунту, оптимізації технологій і норм застосування органічних і мінеральних добрив, розробки нових енерго-ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій, створення нових сортів основних кормових культур (люцерни, стоколосу безостого, вики озимої та ярої) з вищим генетичним потенціалом продуктивності, застосування нових біологічних препаратів, зокрема регуляторів росту рослин для підвищення врожайності і якості продукції сільськогосподарських культур, – це далеко не весь перелік актуальних для сучасного сільськогосподарського виробництва завдань, над вирішенням яких працює колектив інституту.

Полтавський інститут АПВ ім. М. І. Вавилова сьогодні – це джерело дослідних агрономічних знань, землеробський полігон передового досвіду, зв'язуюча ланка між наукою та сільськогосподарським виробництвом нашого краю.